

28 Şubat`ın Müslümanlara etkisi!

Cevat Özkaya

<https://www.habername.com/haber-28-subatin-muslumanlara-etkisi-35999.htm>

15 Mart 2010

28 Şubat'ın ve AK Parti deneyiminin İslamcı çevreler üzerindeki etkilerini Umran dergisi genel yayın yönetmeni Cevat Özkaya anlattı.

Son yıllarda [İslamcı](#) entelektüeller ve [İslami](#) hareketler gerek teorik gerekse pratik alanda bir kriz yaşıyorlar. [İslamcı](#) düşünce, artık dindar kitleler arasında eskisi gibi heyecan uyandırmıyor. Türkiye bağlamında bir düşünce akımı olarak [İslamcılığın](#) ne ifade ettiğini; [İslami](#) hareketlerin gelişme serüvenini ve bunda tercüme faaliyetleri ile İran Devrimi'nin izlerini; [İslamcı](#) düşüncenin yaşadığı sıkıntıları; 90'lı yıllarla birlikte maddi zenginleşmenin, 28 Şubat'ın ve [AK Parti](#) deneyiminin [İslamcı](#) çevreler üzerindeki etkilerini, 1980 öncesi gençlik hareketlerinde öncü rolüyle dikkat çeken yazar ve yayıncı Cevat Özkaya ile konuştuk.

Özkaya, 1954'te Samsun/Çarşamba'da doğdu. 1974'te İstanbul [Eğitim](#) Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirdi. 1976'da Pınar dergisinin yazı işleri müdürü oldu. Pınar Yayınları (1979)'nın kurucuları arasında yer aldı. Yine kurucuları arasında bulunduğu Bosna Dayanışma Grubu (1992)/Dayanışma Vakfı (1994)'nın 2000 yılına kadar başkanlığını yürüttü. 2005'te insan hakları derneği Mazlum-Der'in genel başkanlığını yaptı. Hâlihazırda aylık düşünce, kültür ve siyaset dergisi Umran'ın genel yayın yönetmeliğini yürütüyor; Araştırma ve Kültür Vakfı'nın da yöneticilerinden

Türkiye bağlamında [İslamcılık](#), bir düşünce akımı olarak ne ifade eder? Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren yaşanan tecrübelerle başlayalım isterseniz.

[İslâm](#)cılık, Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesi sürecinde imparatorluğun nasıl devam ettirilebileceğine, nasıl kurtarılabilirliğine ilişkin ortaya çıkan düşünce akımlarından, yani “üç tarz-ı siyaset”ten bir tanesiydi. Cumhuriyet Türkiye'sine gelince, yeni rejim [İslam](#)'ı bir hayat tarzı olarak kabul etmediği gibi, bir inanç olarak da neredeyse

hayatın dışına çıkaracak politikalar icra etti. Netice itibarıyla Cumhuriyet, tarih sahnesinden çekilmiş bir imparatorluğun ideolojisi veya inancı pozisyonunda olan [İslam](#)'ın, o imparatorluğun yıkılmasına vesile olduğu gibi bir düşünce üzerinden kendisini meşrulaştırmaya ve dini dışlayarak yepyeni bir dünya inşa etmeye çalıştı. Bu dönem, [İslam](#)'ın devletin yakınlığından mahrum kalarak ahalinin dini haline geldiği, ahalinin de içine kapanıp kendi dünyasında [İslam](#)'ı yaşamaya devam ettiği bir dönemdi. 1940-45'lere geldiğimizde, yavaş yavaş ahalinin bu düşüncesine sahip çıkan Şemsettin Günaltay gibi birtakım devlet seçkinlerinin var olduğunu görüyoruz. Yine 1948-49'da CHP yönetiminin teklifiyle imam hatiplerin ve ilahiyat fakültelerinin açılması söz konusu. Tabii daha önceki dönemde bir nevi devletin meşruiyetini temin için Kur'ân'ın tefsirinin Ahmet Hamdi Yazır'a havale edilmesi, Sahih-i Buhari'nin tercüme edilmesi gibi adımlar var; ama bunları [İslam](#)'ın devlet tarafından kabul görmesi olarak algılamak zor.

[İslami](#) hareketlerin gelişmesi 1960'lara tekabül ediyor. Bu dönemden itibaren farklı hareketler, ekoller ortaya çıkmaya başladı. [İslamcılar](#)ın 1960-70'lerdeki tecrübeleri nasıldı?

1950'ler Necip Fazılların, Osman Yüksel Serdengeçtilerin kendilerini ideolojik ve siyasi olarak nispeten daha serbestçe ifade ettikleri bir dönemdi. Zira ahalinin inançlarına saygı duyan Demokrat Parti iktidarının kısmi müzaheretleri vardı, en azından baskı azalmıştı. Siyasi iktidar içinde Müslüman kitlenin irtibat kurabileceği kanallar ortaya çıkmıştı. 1960 ihtilalinden sonra ise hazırlanan yeni anayasanın sağladığı nispi özgürlükler cümlesinden olmak üzere bir tercüme faaliyeti başladı. Mısır'dan ve Pakistan'dan yapılan tercümelerle [İslam](#)'ın sosyal hayatta bir fonksiyon icra eden, hayatı biçimlendirmeye dönük bir inanç olduğunu ortaya koyan eserler yayınlandı. 1960-80 dönemi, tercüme faaliyetleri anlamında önemlidir.

Öte yandan, daha önce devlet elitinin, aydın kesimin [İslam](#)'a olan mesafeli duruşu, ahalinin çocuklarını okutmadığı bir süreci başlatmıştı. Turgut ve Korkut Özallar, Necmettin Erbakan, hatta Süleyman [Demirel](#) gibi 1940'lı yıllarda Teknik Üniversite'de okuyan ilk namaz kılan insanlara "takunyalılar" deniyordu. 1960'larda üniversitelerde az da olsa [İslam](#)'ı geleneksel olandan farklı bir biçimde algılayan ve [İslam](#)'ın hayatın tamamını kuşattığı fikrine sahip öğrenciler teşekkül etti. Bunlar siyasal organizasyonlarda yer almaya başladılar. O dönemde daha ziyade Adalet Partisi (AP) bünyesinde yer alan dindar

insanlar, sonradan AP'nin kendilerine çok yar olmayacağını anlayınca başka siyasal mekanizmalara yöneldiler. Milli Nizam Partisi ve ardından kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) böyle bir süreci ateşledi. Köyden gelip şehirlerin varoşlarına yerleşen insanların hem şehir hayatında tutunmalarında hem de köy dindarlığının ötesinde farklı bir dinî anlayış kazanmalarında ve daha çok [İslam](#)laşmalarında önemli bir fonksiyon icra etti. Yine 1974 başında CHP'yle koalisyon kuran MSP, ilk defa kendini Müslümanlıkla niteleyen bir siyasi parti olarak iktidar ortağı oldu.

Burada asıl önemli olan, Türkiye'de [İslami](#) anlayışın giderek daha siyasallaşan, daha [toplumsallaşan](#) bir hüviyete kavuşmasıydı ki bunda hem bu siyasal yapının hem de bu yapıya zemin teşkil eden tercüme faaliyetlerinin payı vardı. Seyyid Kutub'un [İslam](#)'da Soysal Adalet, Mevdudi'nin Kur'an'a Göre Dört Terim gibi [kitapları](#), gençliğin biraz da keskin bakmaya mütemayil dünyasını doyuracak bir düşünce zeminini hâsıl etti. 1970'lerin ortalarından itibaren ise artık üniversite camiasında, kendini [İslam](#)'la ifade eden, entelektüel denebilecek insan tipinin ortaya çıktığını görüyoruz.

1979 İran [İslam](#) Devrimi Türkiye'deki [İslamcı](#) hareketleri nasıl etkiledi?

Devrimlerin son bulduğu varsayılan bir dönemde, dünyanın sıkı sıkıya korunduğu [zannedilen](#) bir düzeninin içinden kendini [İslam](#)'la ifade eden bir devlet ortaya çıkmıştı. Tabiatıyla bu hepimizi heyecanlandırdı. Devrimin bir etkisi de tarihsel husumetlerin de etkisiyle pek muhabbet duymadığımız, bizim için kapalı bir kutu olan, "Acem palavrası" babında sohbetlere konu olan ve kimilerinin "Bunlar Hristiyanlardan da beter" dediği Şiiliğe yönelik bakışı değiştirmesiydi.

Tabii aynı dönemde 1980 ihtilali yaşandı. Akabinde ilk defa sol ile Müslüman kesim arasında bir yakınlaşma cereyan etti ki bu da hepimizi heyecanlandırdı. Hatta bir sohbetimizde Ali Bulaç, "Hırsızın elini kesmek meselesini Humeyni şöyle yorumluyor: Bizim geleneğimizde hırsızın elini kesmek, fırından simit çalan adamın elini kesmek olarak algılanmıştır. Oysa hırsızın elini kesmek bu ümmetin yaşadığı topraklarda, bu ümmetin kaynaklarını alıp götüren uluslararası tekellerin, kartellerin ve sömürücülerin elini kesmek anlamına gelir" deyince Haluk Gerger'in heyecanlanıp yerinden fırladığını çok iyi hatırlıyorum. Samimi bir dönemdi. Ama bu, aynı yerden sopa yiyen, aynı dertten muzdarip olan insanların ızdırap beraberliğiymiş. Ortam azıcık rahatlayınca o ilişkilerin yavaş yavaş ortadan kalktığını gördük.

Şiilikle tanışma, [İslamcı](#) serüvenin devletle olan ilişkisini nasıl etkiledi peki? Şiilik muhalif bir çizgi iken, ehlisünnet devlete yakındır. Gerçi 1960'lardan sonra çıkan hareketler arasında devletle aralarına tamamen mesafe koyanlar da vardı. Etkisi oldu kanaatimce. Çünkü Sünnilerin, şu veya bu biçimde kendi devleti olduğu ve kendi devletinin idaresi altında yaşadığı için muhaliflik tecrübesi yoktur. Şiilikte olduğu gibi bir muhalefet hukuku da yoktur... Ama tabii iki şeyi birbirinden ayırmak lazım. Seyyid Kutublar kısmi sömürge halinde yaşamış bir devlette ortaya çıktılar. Daha sonra beraberce mücadele verdikleri insanlar tarafından tasfiye edildiler. Yani onlar bir direniş tecrübesiyle ortaya çıktılar. Bizde ise dışarıdan sömürgeleştirme olmadı; bu [toplum](#) kendi kendini sömürgeleştirdi. Bu nedenle bizde sisteme karşı bir bilinç doğmadı; sistemi idare edenlerin iyi ve kötü olduklarına dair bir bilinç gelişti. Mısır'dan tercümelerle gelen etki bizi ilk defa bir sistem sorunuyla karşı karşıya getirdi. Ama bugün bile hâlâ belli yaşın üzerindeki insanların, bu devleti bir [İslam](#) devleti gibi algıladıklarını görürsünüz, ki 60'lı yıllarda bu algı çok daha yaygındı.

İran Devrimi'ne dönersek, tabii ki Şiilikteki muhalefet kültürü bizi de ciddi bir biçimde etkiledi. Fakat o dönemde bir sıkıntı yaşandı [İslami](#) camiada. İran Devrimi'nin verdiği heyecanla dindar kesimlerin dışındakilere tebliğ yapanlar, 1980'li yılların ortalarına gelindiğinde hiç de donanımlı olmadıklarını fark ettiler. Bazı konularda tartışmalara girdiler ancak bunlar kendi aramızdaki fikhî tartışmalara dönüştü. Tarihsel olarak fıkıhın ne ifade ettiğine ilişkin çok da birikimi olmayan insanların yüzeysel tartışmalarıyla beraber, hareketli olan üniversiteli grupta bir parçalanma yaşandı. Ama buna rağmen yeni iklimlere de yelken açtığımızı söyleyebilirim.

Bilginin [İslamileşmesi](#), [İslami](#) ekonomi, [İslami](#) sosyalizm gibi tartışmalar da var o dönemde...

[İslam](#) sosyalizmi tartışması 1970'lerin ortalarına kadar devam etti. [İslami](#) ekonomi [kitapları](#) tercüme edildi o dönemde. Ama o [kitaplar](#), alternatif bir ekonomi ya da [İslam](#)'ın ne demek istediği konusunda bir şey söylemiyordu; sol karşıındaki kompleksten, bir nevi kendine güvensizlikten kaynaklanıyordu. Bilginin [İslamileşmesi](#) gibi tartışmalar ise İsmail Faruki'nin kitabının tercüme edilmesinin ardından yapıldı; ama çok derinlikli tartışmalar olmadı. Yine de kompleksten kaynaklanan bir tartışma değildi bu. İşin aslına nüfuz etmeye

alışan insanların belki ara duraklarından biriydi. Hâla daha o süreci tamamlayabildiğimizi söyleyemem.

1970’li yılların sonunda Ali Bulaçlar tarafından Düşünce Yayınevi, ardından da Düşünce dergisi kuruldu ve yayınlanan [kitap](#)larla o dönemin gençlerine, üniversitelilerine kendilerini ifade edebilecekleri bir iklim sunuldu. Ali Şeriatî’nin [kitap](#)larını yayınladılar ki Şeriatî bize çok heyecan verdi. Çünkü farklıydı; hem Batı’yı bize göre daha iyi biliyordu hem de Müslüman idi. Malum bizim entelektüellerimiz içinde doğru düzgün Batı’yı bilenler genellikle dindar değildi. Mesela ben 1976’dan 1982’ye kadar her hafta Cemil Meriç’e giderdim. İlk defa Ali Şeriatî’nin bir yazısı bizim Pınar dergisinde “Göller Bölgesinde Bir Ada” başlığıyla çıktı Meriç’in tercümesiyle. Cemil Meriç çok heyecanlanmıştı o makaleden ve bir gün şöyle dedi: “Bak evladım. Ali Şeriatî sosyoloji bilir, ben de bilirim. Ali Şeriatî Fransızca bilir, ben de bilirim. Ali Şeriatî [İslam](#)’dan haberdardır, ben de haberdarım. Ama ben Ali Şeriatî olamadım.”

Cemil Meriç’in bir Ali Şeriatî olamamasının temel sebebi neydi? Düşünce, iklim farkı mı?

Türk aydınını “Batı’nın Yeniçerileri” olarak nitelendiriyordu. Bunların oluşturduğu bir iklimde düşünce insanı olmanın çok da imkanı yoktu. Hatta dili öyle bir hale soktular ki bu dille düşünce üretebilme imkanı da yok. Osmanlıca sözlükte 110.000 kelime var, Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde 35.000 kelime. 35.000 kelimeyle sadece gündelik ihtiyaçlar anlatılabilir. Tabii tek sebep belki bu değildi; ama Cemil Meriç’in söylediklerinden hatırlayabildiklerim bunlar.

Buradan yakın döneme gelelim. 1990’larda büyük hayalleri vardı [İslamcılar](#); ancak 28 Şubat’la büyük bir darbe aldılar. 28 Şubat’ı [İslamcı düşünceyi](#) ve [İslami hareketleri](#) derinden etkileyen bir kırılma noktası olarak görüyor musunuz?

Kanaatimce 28 Şubat olmasaydı da birkaç sene sonra, belki bu kadar baskı altında değil ama, benzer bir sıkıntıyı yaşayacaktık. Çünkü [İslam](#) meselesini doğrudan doğruya gündelik siyasetle birlikte düşünen bir mantığa sahip olduğunuz ve [İslam](#)’ın temel konularıyla ilgili esaslı düşünceler üretebilme imkanından yoksun kaldığınız zaman, bu sizi siyasal bir baskı olmadan da yakalar. Ama 28 Şubat bir psikolojik hareket olarak dindarların üzerinde odaklandığı için, bir kısmı bu psikolojik hareketin estirdiği rüzgarda çok rahat bir biçimde eğilir hale geldi. Mevcut hali benimsemek için mazeretler ve hatta

dinsel dayanaklar bulma yoluna gittiler ki bu biraz bizim geleneğimizde de var. Yine [İslam](#) veya [İslamcılık](#) dediğimiz siyaseti çok deruni olarak kavrayamayışımızdan ve o derinliğe ilişkin bir yapılanma oluşturmamışımızdan kaynaklanan bir sıkıntı olduğunu da düşünüyorum. Kısaca 28 Şubat olmasaydı da biz birkaç sene sonra bu sıkıntıyı yaşayacaktık. Nitekim 2000’ler 28 Şubat ikliminin nispeten hafiflediği bir dönem olmasına rağmen [İslamcılıkta](#) ciddi bir fikrî ve fiilî canlanma göremiyoruz. Ama bunun sıkıntısı, kendilerini [İslamcı](#) olarak tanımlayan çevrelerde elan devam ediyor ki bu da umut verici aslında. Çünkü insanlık tarihinin hiçbir döneminde, hiçbir medeniyet dünyanın her tarafını Batı medeniyeti gibi kuşatamadı. Batı medeniyeti karşısında hayatın başka türlü yaşanabileceğini söyleyebilecek tek bir din var, o da [İslam](#). Fakat Müslümanlar [İslam](#)’ın bu imkanlarını ortaya koyabilecek bir entelektüel donanımına şu anda sahip değiller. Onun için sıkıntı bir dönem daha yaşanacak. Umarım bu, sonunda bir doğuma sebebiyet verecek verimli bir sıkıntı olur.

Peki, AKP deneyimi [İslamcı](#) hareketleri nasıl etkiledi? Daha önce siyasete ve sistem içi partilere -Milli Görüş çizgisi de dâhil- mesafeli olan gruplar şu anda AKP’ye yakın duruyorlar. Ayrıca AB, [İslami](#) çevrelerin en azından bir kısmına heyecan veriyor. Bu gerçekten zihni bir değişime mi işaret ediyor, yoksa konjonktüre ayak uydurma mı söz konusu?

28 Şubat’ın en önemli yanlarından biri, imkansız bir ittifakı gerçekleştirmiş olması. Türkiye’de birbiriyle ittifak etmesi imkansız iki grubu, yani liberaller ile [İslamcıları](#) pek çok konuda ortak düşünceye sevk eden, 28 Şubat’ın ölçüsüz, haksız ve adaletsiz baskı ortamıydı. Başlangıçtaki söylem ittifakı bir süre sonra fiilî ittifaka dönüştü. AB’ye kuşkuyla bakan insanlar, 28 Şubat’ın ardından Birliğe muhabbet duymaya başladılar. Amiyane tabirle “Bizi burada dövüyorlar, AB’ye girersek dövmezler” dediler. Bu naif, sıkıntılı bir durum. [İslamcılığın](#), [İslamcı](#) siyasetin çok da derin olmadığının en önemli göstergelerinden biri. Çünkü [Avrupa](#) anlayışıyla, Batı medeniyetiyle bir nevi hesaplaşmaktan geçer bizim varlığımız. Bu hesaplaşma esaslı bir konuydu ve belli bir zamana kadar da savunulageldi. Ama 28 Şubat’ın akabinde [İslamcıların](#) AB’ci oluşuna şahit olduk. Konjonktüre teslim olmak tabiri biraz ağır geliyor ama belki de öyle demek gerek.

Buradan sizin tecrübelerinize geçelim. Pınar Yayınları, Umran dergisi ve Araştırma ve Kültür Vakfı önemli fonksiyonlar icra ediyor. Özellikle Araştırma ve Kültür Vakfı gençlerin ve çocukların yetiştirilmesi, yeni bir nesil inşası anlamında dikkat çekiyor. Bu süreçte sizin duruşunuz nedir?

Doğrusu biz Pınar Yayınevi'ni kurarken, [İslam](#)'ın temel eserleri, yakın tarihe ilişkin eserler ve Batı dünyasından ama Batı eleştirisi ihtiva eden eserler yayınlatalım demiştik. Bunları ne kadar yapabildik bilmiyorum; ama bizim gibi yayınevlerinin son derece az olduğu 1980'li yılların başında önemli bir fonksiyon icra ettiğimizi düşünüyorum. Az önce AKP'yi sordunuz, onunla da bağlantı kurayım. Türkiye'de siyaset, sadece parlamento içi siyasetten ibaret değil. Vakıflar, gönüllü kuruluşlar bir nevi parlamento dışı siyasetin aktörleri. Şunu kabul edelim: AKP'nin kendi bünyesinden bu tür mekanizmaları çıkarma imkanı yok; ama bu mekanizmaların AKP ve benzeri siyasal organizasyonları ortaya çıkarma imkanları var. Asıl sıkıntı burada: Parlamento içi siyasetin dışında başka bir siyaset tasavvur edemeyen insanlar, kendi gönüllü mekanizmalarını zayıflatarak parlamento içi siyasete güç vermek veya kendilerini orada ifade etmek durumunda kaldılar. Nihayetinde o siyaset sıkıntıya girdiği zaman, buradaki mekanizmalar da güçsüz olduğu için ciddi bir biçimde bocalama yaşıyor.

Bir diğer husus da şu: 1960'lı-70'li yıllarda dindarların yaptıkları en önemli şey yurtlar kurmak, burs vermek, köyden gelenlerin iâşe ve ibatesini sağlayarak tahsillerini tamamlamalarına yardımcı olmaktı. 1970'lerde üniversitelerde sayımız azdı; ama 80'lere geldiğimizde kemiyet artmasına rağmen, o kemiyete keyfiyet yükleme konusunda bir dönüşümü zamanında gerçekleştiremedik. Eğer o keyfiyeti yükleyebilmiş olsaydık, çok daha fazla yetişmiş insana sahip olacaktık. Ama biz 80'li yılların sonunda bile hâlâ yurt yapmaya devam ettik. Bu bizi bir alamet cesameti olan fakat o cesameti taşıyabilecek zihnî fonksiyonlarında sıkıntı olan bir varlık konumuna getirdi. İşte bu sebeple insan yetiştirmek önemli bir iştir. Biz vakıf olarak ilköğretimden başlayarak, ortaöğretimi de içine alacak şekilde gençlere bir dünya görüşü sunmaya çalışıyoruz. Halihazırda çok farklı bir insan unsuruyla karşı karşıyayız. Bugünün hikayesi başka ve bunu anlamak zorundayız. Eğer bu din her iklimden insana söyleyebilecek bir şeyleri olan bir din ise bizim bunu söylemenin yollarını bulmamız lazım. Fakat [İslami](#) camiada gördüğüm en önemli sıkıntı, "iyiliği emredip kötülükten sakındırma" düsturunun hiçbir ortamda bitmeyecek bir görev olduğuna ilişkin

bilincin zayıflamış olması. Artık bireyselleşme diye bir süreç var ki ben bunu doğru bulmuyorum. Çünkü Rasulullah cemaati öğütlüyor. Birtakım cemaat yapılarının hatalarından hareket ederek, bu hataları düzeltmeye çalışmak yerine cemaate karşı husumet geliştirmek yanlış. Farkındaysanız artık bu literatürle konuşmamaya başladık. Bir düşünce, bir inanç kendi literatürünün kelimelerini, kavramlarını kullanmıyorsa, orada ciddi bir sıkıntı var demektir. Daha önce çok radikal olan birtakım arkadaşlarla karşılaşp bu tür bir lisanla konuştuğumuzda “Abi hâlâ oralarda mısınız?” sorusuyla da karşılaşyoruz. Evet, hâlâ oralardayız ve eğer bir şey çıkacaksa oralardan çıkacak. Biz hatalarımız düzeltelim; ondan sonra neyin, ne zaman olacağını takdir edecek olan [Allah](#)’tır.

1990’lardan itibaren [İslamcı](#) kesimde yaşanan zenginleşmeyle birlikte [İslami](#) Calvinizm, Protestanlaşma gibi birtakım tartışmalar da gündemimize girdi. Siz bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz? Zenginleşmeyle beraber hakikaten ciddi bir dönüşüm yaşıyor mu?

Bir dönüşümün olduğu aşikâr. Şunu kabul edelim, eğer bir medeniyet tasavvuruna sahipseniz, bu mimarinizden edebiyatınıza, şiirinizden müziğinize, giyiminize kadar her şeye yansır, yansması lazım. Ama bizdeki zenginleşmenin böyle bir medeniyet algısına vücut verdiğini göremedik henüz. Bizim binamızın bulunduğu sokağın içinde sivil mimarimizin örneklerinden bir konak var. Müslüman zengin, Bahçeşehir’de trilyon verip rezidans alıyor; ama burayı imar etmiyor. Bu bir medeniyet algısının bile olmadığını gösterir. Bir de modernliği çok basite indirgeyerek algılama söz konusu. “Ne yani [telefon](#) kullanmayalım mı!” diyorlar. Modernlik bir zihin durumu. Aleti kullanmak mesele değil. Kaldı ki birçok alet değerden bağımsız değil, o da ayrı bir mevzu. Ama trene, otobüse, uçağa binip binmemekle alakalı bir şey değil modernlik. Bu kadar basit bir algı düzeyinde olan kişi kolaylıkla evriliyor. Mesela basında okuduk, 130 milyar masraf ederek adam evine bir mescit yaptırıyor; beğenmeyip söküyor ve uzay mekiği şeklinde bir mescide dönüştürüyor. Bu çok sorunlu bir zihin. Namazı en iyi yerde kılayım diyor ama bu [toplumun](#) bir sürü yoksulu, sıkıntıya düşmüş insanı olduğu aklına gelmiyor. O ruh salâbeti içinde değil. Bu bir sıkıntı, ama bunlar yaşanacak. Bu sürecin arkasından süzülen insanlar daha rafine, daha derinlikli, daha kapsayıcı bir [İslam](#) düşüncesine sahip olacaklar.